

Överväganden om en ny ordning för MTM:s anpassning av allmänlitteratur

MTM 2024/402

2026-06-18

Emma Kindblom, enhetschef Biblioteksenheten

Inledning

I denna promemoria redogör MTM för hur myndighetens beslut om anpassning av allmänlitteratur kan komma att förändras utifrån ett ökat utbud av tillgängliga e-böcker på den kommersiella marknaden, till följd av lagstiftning och teknikutveckling. Denna utveckling påverkar hur myndigheten kan tillämpa inskränkningen i upphovsrättslagen, vilket får inverkan på MTM:s anpassning av litteratur.

Promemorian ger inledningsvis en bakgrund kring MTM:s uppdrag, relevant lagstiftning samt omvärldsfaktorer som förändrar ekosystemet för tillgänglig litteratur.

Därefter, i avsnittet "Överväganden – en ny ordning för MTM:s anpassning av allmänlitteratur" beskrivs i vilka fall MTM framöver kan komma att anpassa en tillgänglig version av en bok.

Det är viktigt att notera att det handlar om inledande överväganden, som behöver diskuteras tillsammans med intresseorganisationer, förlag, folk- och skolbibliotek samt andra intressenter, och att några slutliga beslut ännu inte har tagits.

MTM lyfter slutligen även översiktligt fram preliminära konsekvenser som de förändringar som nu sker kan komma att få för berörda parter. Konsekvensanalysens syfte är att ge en övergripande bild över de samverkande faktorer som påverkar hela ekosystemet kring tillgänglig allmänlitteratur. Den sätter också in MTM:s riktlinjer för anpassning av litteratur i en större kontext. För att en läsare med syn- eller läsnedsättning ska kunna få tillgång till litteratur på samma villkor som läsare utan en sådan nedsättning, finns det i dagsläget en rad utmaningar som MTM vill synliggöra. Det finns faktorer som MTM genom sin instruktion har rådighet över. Andra konsekvenser har myndigheten inte utrymme att hantera inom ramen för sitt uppdrag. I kommande dialoger med berörda parter kommer konsekvensanalysen berikas med ytterligare perspektiv.

De överväganden som görs i denna promemoria avser riktlinjer för anpassning av allmänlitteratur, det vill säga skönlitteratur, barn- och ungdomslitteratur och allmän facklitteratur (ej kurslitteratur eller läromedel).

Vad gäller kurslitteratur fattade MTM under 2025 beslut om reviderade riktlinjer för myndighetens anpassning. Båda områdena påverkas av utvecklingen på marknaden med ett ökat utbud av tillgängliga e-böcker, till följd av lagstiftning och teknikutveckling. De bärande principerna i dessa överväganden är också till viss del lika mellan kurslitteratur och allmänlitteratur. Det finns samtidigt betydande skillnader mellan dem som gör att riktlinjerna för anpassning, och tillämpningen av dem, i vissa avseenden behöver skilja sig åt. Dessa skillnader omfattar hur MTM:s urvalsarbete går till, hur förmedlingssituationen på biblioteken ser ut, läsarnas lässvårigheter och behov, samt uppdragsbeskrivningarna i MTM:s instruktion.

Ett ekosystem i förändring - regelverk och marknadens utveckling

Universell utformning och individuella lösningar utgör centrala delar i den nationella funktionshinderspolitiken. Det pågår en rörelse i samhället mot universell utformning, där lagstiftning och teknikutveckling driver på för ökad digital tillgänglighet. När personer som möter läshinder kan ta del av litteratur på den kommersiella marknaden behövs ingen särskild anpassning.

Samtidigt kvarstår behoven av individuella stöd och lösningar. För MTM innebär det att anpassningen av litteratur blir mer individualiserad och inriktad på de fall där förlagens utgivning inte möter läsarens behov.

Den 28 juni 2025 trädde lagen (2023:254) om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet (tillgänglighetslagen) och förordningen (2023:676) om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet (tillgänglighetsförordningen) i kraft.

Genom lagen och förordningen samt tillhörande föreskrifter införlivades tillgänglighetsdirektivet i svensk lagstiftning. Detta regelverk ställer funktionella tillgänglighetskrav på bland annat marknadens e-böcker och e-bokstjänsters programvara. Kraven innebär exempelvis att e-böcker måste vara kompatibla med hjälpmedel, att det ska finnas en tydlig struktur och flexibla navigationsmöjligheter, och att innehållet ska stödja läsning på flera sätt, till exempel genom att bilder är beskrivna med text.

Tillgänglighetsmetadata är ett av de funktionella krav som ställs på e-böcker och e-bokstjänster i tillgänglighetslagen. Tillgänglighetsmetadata är detaljerad och strukturerad information om hur e-boken är utformad. För förlagen är det ett sätt att tydligt märka sina e-böcker med information om vilka tillgänglighetskrav en titel anses uppfylla och vilken funktionalitet den har.

Innan lagkraven för e-böcker kommer att kunna tillämpas fullt ut krävs ändring i mediegrundlagarna¹. Ändringarna träder i kraft den 1 januari 2027 förutsatt att de godkänns av riksdagen efter valet hösten 2026.

Lagstiftningen förväntas leda till ett skifte i hur marknaden producerar tillgänglig litteratur. Utvecklingen på marknaden påverkar hur MTM framåt bör agera inom ramen för inskränkningen i upphovsrättslagen. MTM ändrar därför riktlinjerna för anpassning av litteratur så att myndigheten går i takt med dessa förändringar och i linje med gällande rätt.

MTM:s uppdrag att anpassa allmänlitteratur

MTM har i uppdrag att i samverkan med bibliotek, skolor och andra aktörer i landet arbeta för att personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till sådana exemplar av litterära verk som de behöver för att kunna ta del av verken.²

Syftet med uppdraget är att ge alla, oavsett förutsättning eller funktionsnedsättning, möjlighet att ta del av litteratur.

Med utgångspunkt i uppdraget anpassar MTM allmänlitteratur (skön- och facklitteratur) till barn och vuxna med en funktionsnedsättning som leder till syn- eller läsnedsättning. I bibliotekstjänsten Legimus finns anpassade versioner i formaten talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker.

MTM har även i uppdrag att anpassa kurslitteratur. Uppdraget, som slås fast i myndighetens instruktion, innebär att förse högskolestuderande personer som har en funktionsnedsättning i form av läsnedsättning med sådana exemplar av kurslitteratur som de behöver för att kunna ta del av litteraturen.³

Inskränkningen i upphovsrättslagen

MTM:s framställning av talböcker och andra tillgängliga format för personer med en syn- eller läsnedsättning görs med stöd av 17 § i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen) och efterföljande bestämmelser (17a - 17f §§).

Inskränkningen i 17 § upphovsrättslagen innebär att en person som, på grund av syn- eller annan läsnedsättning, inte kan ta del av ett offentliggjort verk i form av exempelvis en bok eller annan skrift *i väsentligen samma utsträckning* som en person utan en sådan nedsättning, får framställa exemplar av verket i ett för honom eller henne tillgängligt format.

¹ Prop. 2025/26:59 Tillgänglighetskrav för vissa medier.

² 1 § 3 p. förordningen [2010:769] med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier.

³ 2 § 6 p. förordningen [2010:769] med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier.

Enligt 17 a § har ett behörigt organ, så som MTM, rätt att framställa exemplar under motsvarande förutsättningar som i 17 §.

Talboksmodellen och MTM:s urvalsarbete

Staten och biblioteken i Sverige samarbetar för att personer med syn- eller läsnedsättning ska få tillgång till talböcker. Samarbetet har pågått sedan slutet av 1970-talet och kallas för den svenska talboksmodellen. I modellen arbetar MTM med anpassning och distribution av medierna, men också information och kunskapsförmedling till biblioteken. Lokala bibliotek; folkbibliotek, skolbibliotek, sjukhusbibliotek och universitets- och högskolebibliotek har direktkontakt med läsarna och vägleder personer som möter läshinder. De regionala biblioteksverksamheterna arbetar på olika sätt med regional service samt med information och fortbildning med fokus på folkbiblioteken.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet uppdras också genom bibliotekslagen (2013:801) att prioritera personer med funktionsnedsättning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information. Biblioteken har därmed ett ansvar att erbjuda stöd och vägledning till litteratur åt personer med syn- eller läsnedsättning.

Utifrån talboksmodellen har en stor andel av den tillgängliga litteraturen anpassats av MTM.

Urvalet av allmänlitteratur för vuxna som MTM anpassar baseras till stor del på inkommande inläsningsförslag. Legimusanvändare kan via sina bibliotek skicka in förslag på böcker som de vill att MTM ska tillgängliggöra. Varje förslag beaktas utifrån urvalskriterierna som finns formulerade i myndighetens riktlinjer för produktionsbeslut.⁴

Inom barn- och ungdomslitteraturen ser det annorlunda ut. Eftersom myndigheten generellt får in få förslag på denna litteratur baseras anpassningen i dagsläget till stor del på det urval av böcker som MTM:s barn- och ungdomsbibliotekarie gör genom att bevaka den aktuella bokutgivningen. Antalet titlar som anpassas begränsas av myndighetens ekonomiska förutsättningar.

Överväganden – en ny ordning för MTM:s anpassning av allmänlitteratur

Utgångspunkter gällande möjligheten till lån

MTM har som del i beredningen av dessa överväganden gjort en analys av tillämpningen av inskränkningen i upphovsrättslagen. Analysen av hur

⁴ Kriterierna finns att läsa i följande dokument: [Riktlinjer-produktionsbeslut-kulturanslaget.pdf](#)

MTM:s riktlinjer för anpassning påverkas görs utifrån att det kan finnas tillgängliggjorda exemplar på marknaden, och att flertalet omständigheter som omgärdar anpassningen på kulturanslaget skiljer sig från anpassningen på utbildningsanslaget.

Inskränkningen som MTM tillämpar är motiverad av att personer med syn- eller läsnedsättning ska kunna ta del av skrifter i samma utsträckning som andra och därmed ges en ökad tillgång till kulturlivet och kunna komma i åtnjutande av sina rättigheter. Regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen slår fast ett antal grundläggande fri- och rättigheter. Yttrandefrihet, fri åsiktsbildning och fritt kunskapsutbyte kan härledas direkt eller genom av bestämmelser i nämnda grundlagar. Biblioteken har getts en grundläggande roll i det demokratiska samhället genom att de bidrar till att säkra en fri och öppen tillgång till information för alla, det vill säga att säkerställa att var och en kan utöva de grundläggande friheterna som slås fast i grundlagarna. Biblioteksverksamhet är inte vinstdrivande och har tydliga demokratiska uppdrag.

MTM har därför bedömt att den omständighet att en bok finns på marknaden men inte är möjlig för ett bibliotek att köpa in rimligen medför att den aktuella titeln kan anpassas. Begränsningar i bibliotekens budget är inte skäl i sig för att MTM ska anpassa en bok.

MTM tillämpar enbart inskränkningen i vissa särskilda fall till förmån för personer med syn- eller läsnedsättning, och det bör normalt inte kunna anses strida mot det normala utnyttjandet av verket och inte heller anses oskäligt inkräkta på rättighetshavarens legitima intressen att i en sådan situation anpassa den aktuella titeln. Här bedömer MTM att den enskildes grundläggande fri- och rättigheter som inskränkningen är avsedd för och som tillgodoses genom biblioteken väger tyngre.

MTM:s bedömning är därför att om en läsare med syn- eller läsnedsättning ska kunna åtnjuta sina rättigheter i likhet med andra läsare, ska vederbörande ha möjlighet både att köpa litteratur på den kommersiella marknaden, och att låna litteratur via bibliotek.

De kommande övervägandena bygger därför på detta synsätt och tar sikte på en likvärdighet i möjligheterna till såväl köp som lån av litteratur.

Oberoende av denna övergripande princip baserar MTM besluten om anpassning av en enskild titel inom allmänlitteraturen utifrån ett antal urvalskriterier.

Möjliga principer för MTM:s framtida anpassning av allmänlitteratur

MTM överväger att följande ska ligga till grund för myndighetens beslut om anpassning av allmänlitteratur.

Utgångspunkten när MTM ska anpassa en titel är att det finns en namngiven läsare vars behov av tillgänglighet inte kan tillgodoses av marknaden.

När en namngiven läsare via sitt bibliotek föreslår att MTM ska anpassa en viss titel inom allmänlitteraturen, kommer myndigheten överväga att göra detta endast om någon av följande faktorer är uppfyllda:

- Titeln finns inte utgiven som tillgänglig e-bok.
- Titeln finns utgiven som tillgänglig e-bok, men den är inte möjlig för biblioteket att införskaffa.⁵
- Titeln finns utgiven som tillgänglig e-bok, men e-boken motsvarar inte den enskilde läsarens behov av tillgänglighet.

En förutsättning för att dessa principer ska kunna tillämpas är att förlagen förser sina e-böcker med korrekta och lättåtkomliga tillgänglighetsmetadata.

Avsaknad av tillgänglighetsmetadata för en enskild titel kan komma att påverka myndighetens beslut att anpassa.

Utöver dessa faktorer kommer MTM precis som tidigare att basera anpassningsbesluten på ett antal urvalskriterier.⁶

Principerna om MTM:s anpassning av allmänlitteratur kan även komma att gälla för redan producerad litteratur.

Konsekvenser av förändringar i ekosystemet för tillgänglig litteratur

Tillgänglighetslagstiftning, teknikutveckling och andra omvärldsfaktorer förändrar hur tillgänglig litteratur framställs och förmedlas. Förändringarna innebär att det sker ansvarsförskjutningar mellan aktörerna i detta ekosystem, och att läsare med syn- eller läsnedsättning behöver förhålla sig till denna nya ordning på olika sätt.

Marknadens aktörer blir genom tillgänglighetslagen skyldiga att följa vissa tillgänglighetskrav för e-böcker och e-bokstjänster. Ett ökat utbud av tillgängliga e-böcker på marknaden leder till att MTM behöver förändra sin anpassning av litteratur så att den sker i linje med inskränkningen i upphovsrättslagen. Biblioteken får mot bakgrund av detta ett ökat ansvar för att tillhandahålla och förmedla tillgängliga e-böcker till läsare med syn- eller läsnedsättning.

På sikt är det en systemförändring som är i linje med funktionshinderspolitikens mål, där universell utformning är en bärande princip för att uppnå ett samhälle där läsning blir tillgänglig för alla. En lika bärande princip inom funktionshinderspolitiken är dock att i de fall någons behov inte kan tillgodoses, fastän det som erbjuds är universellt utformat,

⁵ Med "inte möjlig att köpa in" menas här inte begränsningar i budget.

⁶ Kriterierna finns att läsa i följande dokument: [Riktlinjer-produktionsbeslut-kulturanslaget.pdf](#)

behövs individuella stöd och lösningar. MTM kompletterar marknadens utbud för att tillgodose behoven hos läsare med syn- eller läsnedsättning.

I en övergångsfas följer ett antal sannolika konsekvenser på denna förändring. De konsekvenser som MTM nedan beskriver tar sin utgångspunkt i principen att en person som har en funktionsnedsättning som leder till en syn- eller läsnedsättning ska ha lika möjligheter till såväl köp som lån av litteratur som en person utan en sådan nedsättning.

Konsekvenser för läsare

Ett utökat kommersiellt utbud av tillgängliga e-böcker

Tillgänglighetslagens krav på e-böcker innebär att läsare med syn- eller läsnedsättning i större utsträckning ska kunna ta del av litteratur på den kommersiella marknaden utan att behöva invänta en anpassad version.

Tillgängliga böcker kommer att finnas på olika plattformar

När merparten av tillgänglig litteratur inte längre samlas i en och samma tjänst (Legimus) utan sprids i ett flertal olika miljöer med olika användargränssnitt kan det finnas risk för att läsare med syn- eller läsnedsättning får svårare att hitta till och nyttja litteraturen. Det kan också finnas utmaningar i tillgänglighetsbrister hos andra tjänster än Legimus, framför allt i en övergångsfas.

Risk för försämrad tillgång via biblioteken under en övergångsperiod

Under en övergångsperiod kan läsare med syn- eller läsnedsättning uppleva att tillgången till och utbudet av allmänlitteratur blir sämre. Det är en möjlig konsekvens när fokus flyttas från MTM:s anpassningar via Legimus till ett ökat ansvar för biblioteken, samt ett större beroende av vad som faktiskt erbjuds på den kommersiella marknaden. Detta baserat på hur infrastrukturen för förvärv av digital litteratur i regel ser ut i skol- och folkbibliotekens upphandlade e-boktjänster.

För vissa läsargrupper är risken för försämrad tillgång till litteratur större än för andra. Målgruppen barn och unga med syn- eller läsnedsättning bedöms som särskilt sårbar för förändringarna. Tillgången till barn- och ungdomslitteratur via skolbibliotek skiljer sig åt, vilket kan få konsekvenser för barns läsning i både skolan och på fritiden, såvida inte MTM fortsatt kan komma att erbjuda särskild anpassning för dessa läsare.

Ett exempel på en annan målgrupp som MTM bedömer kan påverkas särskilt av förändringarna är läsare som är i behov av att läsa talböcker på fysisk bärare.

Risk för bristande likvärdighet

Det finns en ökad risk för bristande likvärdighet i tillgången till titlar mellan läsare med syn- eller läsnedsättning när folk- respektive skolbibliotek runt om i landet agerar på olika sätt vad gäller inköp av e-medier, samt även vad gäller skilda förutsättningar för e-lån.

Konsekvenser för bibliotek

Större ansvar för biblioteken att tillgodose läsarnas behov

Att MTM i vissa fall behöver avstå från att anpassa litteratur när det redan finns en kommersiellt utgiven tillgänglig e-bok, innebär en förskjutning i ansvar från myndigheten till biblioteken. I praktiken betyder det att biblioteken i allt högre grad förväntas tillgodose läsarnas behov av tillgängliga format genom egna inköp och läsfrämjande arbete.

Biblioteken behöver därmed i större utsträckning säkra tillgången till tillgängliga medier med egna inköp av digitala böcker, vilket kan komma att innebära en kostnadsökning. Att ett bibliotek av budgetskäl inte anser sig kunna ta in en viss titel i sitt e-boksbestånd kommer inte i sig vara skäl för MTM att anpassa titeln.

Högre krav på biblioteken som inköpare av e-medier och e-bokstjänster

Förändringarna innebär högre krav på beställarkompetens, tydliga kravställningar vid inköp och ökat fokus på e-medier i relation till tryckt litteratur hos biblioteken.

Bibliotekens upphandlade tjänster för läsning av e-medier behöver vara tillgängliga för personer med syn- eller läsnedsättning.

Förmedlingen av tillgängliga medier blir mer komplex

Utbudet av tillgänglig litteratur förändras och kommer att finnas på fler plattformar än tidigare. Det påverkar förmedlingen, som blir mer komplex och möjligen mer tidskrävande. För biblioteken blir det viktigt att kunna vägleda läsaren rätt till de olika tjänster där tillgängliga böcker finns. Utvecklingen av tillgänglighetsmetadata och dess användning i bibliotekens arbetssätt och system blir central i det arbetet.

Förändringarna stärker behovet av en samlad nationell bibliotekstjänst för digital litteratur.

Konsekvenser för bokbransch

Lagkrav på e-böcker och e-bokstjänster

Genom tillgänglighetslagen ställs funktionella krav på e-böcker och e-bokstjänster som de aktörer på marknaden som omfattas av lagen ska följa.

Ett av de funktionella kraven innebär att aktörerna behöver förse e-böcker med tillgänglighetsmetadata.

För att de tillgängliggjorda böckerna ska kunna identifieras i tjänster och bibliotekskataloger, och därmed utgöra underlag för MTM:s beslut om anpassning, behöver e-böckerna vara försedda med detaljerade tillgänglighetsmetadata på titelnivå. MTM överväger att avsaknad av tillgänglighetsmetadata på titelnivå kan påverka myndighetens beslut att anpassa en titel.

Som ansvarig tillsynsmyndighet kommer MTM att utöva tillsyn över marknadens e-bokstjänster. Viktigt att notera är att tillsynen och anpassningsbesluten är tydligt åtskilda delar av MTM:s verksamhet. Beslut om anpassning fattas på självständig grund, utan att ta hänsyn till vad tillsynsverksamheten fattar för beslut vid granskning av lagens efterlevnad.

Möjlig ökad efterfrågan av förlagens e-böcker

Behovet av talböcker i Legimus bedöms minska, i relation till de e-böcker som tillgängliggörs av marknaden. Detta kan leda till en ökad efterfrågan av förlagens tillgängliga e-böcker och i sin tur en ökad användning av sådana e-böcker hos biblioteken.

Ökad service till läsare i behov av tillgängliga medier

När marknadens tjänster ska tillgodose behoven hos läsare med syn- eller läsnedsättning krävs att tjänsterna för e-boksläsning är tillgängliga och användbara för målgruppen. Den service MTM idag ger personer med syn- eller läsnedsättning för sin tillgängliga läsning är något som i större utsträckning kommer behöva tas om hand av marknaden i form av support till läsare och bibliotek i sina digitala e-bokstjänster.

Konsekvenser för MTM

MTM:s anpassning av litteratur blir än mer individualiserad

När marknaden och biblioteken i större utsträckning behöver ta ansvar för läsare vars behov tillgodoses av tillgängliga e-böcker kommer MTM:s anpassning av litteratur att bli än mer målgruppsanpassad. Kvar hos MTM kommer finnas anpassningar för de läsare som har tillgänglighetsbehov som går utöver de behov som tillgodoses av marknaden. Även i sådana fall där marknaden inte alls ger ut en titel som e-bok kommer MTM att fortsatt kunna anpassa boken. Detsamma gäller för sådana format som inte påverkas av att det ges ut tillgängliga e-böcker. Exempelvis tryckt punktskrift och andra taktila produkter.

MTM:s handläggningsprocess blir mer komplex

MTM:s arbete med att handlägga inläsningsförslag och fatta beslut om anpassning blir mer komplext och behöver ta hänsyn till fler aspekter än idag. Det kommer att handla både om att undersöka vilka tillgängliga e-böcker som är möjliga för biblioteken att köpa in och att bedöma tillgänglighetsfunktioner och -metadata gällande enskilda titlar. Detta innebär sannolikt en mer resurskrävande handläggning jämfört med idag.

MTM:s roll som kunskapscentrum behöver stärkas

När fler aktörer fyller behovet av tillgänglig litteratur, behöver MTM:s roll som kunskapscentrum för tillgänglig läsning stärkas. MTM kan bidra genom att vägleda biblioteken och bokbranschen till olika format, standarder och läsverktyg som kan tillgodose behovet av tillgänglig läsning.

Nästa steg

I denna promemoria har MTM beskrivit överväganden om hur en ny ordning för anpassning av allmänlitteratur skulle kunna se ut. Om de angivna övervägandena genomförs innebär det en stor förändring för alla berörda parter: läsarna, biblioteken, förlagen och MTM. Flera frågor återstår att reda ut innan MTM kan ta ett slutligt inriktningsbeslut.

Under hösten 2026 kommer MTM att fortsatt utreda och analysera de olika möjliga vägval som finns beträffande riktlinjer för anpassning av allmänlitteratur, inom ramen för myndighetens uppdrag.

MTM vill nu involvera läsarnas, bibliotekens och marknadens representanter i det fortsatta arbetet, för att inhämta synpunkter och få en än bättre bild av vad en ny ordning för anpassning av allmänlitteratur skulle kunna komma att innebära för berörda parter. MTM är särskilt angelägen om att få in yttranden som berör avsnittet "Möjliga principer för MTM:s framtida anpassning av allmänlitteratur" i denna promemoria.

Myndighetens ambition är att kunna landa i ett inriktningsbeslut för nya riktlinjer senast vid årsskiftet 2026/2027.